

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ

**ЗАКОНОДАВЧІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ МІСЬКОГО
САМОВРЯДУВАННЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ
XX СТ. У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконав: здобувач 4 курсу
07-441 групи
Спеціальності 014 Середня освіта
спеціалізації 014.03 Історія
Освітньо-професійної програми
Середня освіта (історія)
Василенко Михайло Іванович

Керівник: д.і.н., проф. Черемісін О.В.

Рецензент: Судаковська Н.В.,
спеціаліст вищої категорії, вчитель
історії та правознавства Херсонської
загальноосвітньої школи І-ІІІ
ступенів № 55 Херсонської міської
ради

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ЗАКОНОДАВЧИХ ДЖЕРЕЛ.....	6
1.1 ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
1.2 ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА.....	8
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	11
РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ВПЛИВ ЗАКОНОДАВЧИХ ДЖЕРЕЛ НА МІСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ.....	13
3.1 ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОДАВЧИХ ДЖЕРЕЛ.....	13
3.2 ВПЛИВ ЗАКОНОДАВЧИХ ДЖЕРЕЛ НА МІСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ.....	19
РОЗДІЛ 4. ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ	26
ВИСНОВКИ.....	30
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА.....	33

ВСТУП

З 2014 року Україна прийняла Концепцію реформ місцевого самоврядування та територіальної організації, згідно якої наша країна розпочала свій шлях до децентралізації владних повноважень у всіх областях.

Тому для всіх організаторів цієї реформи буде важливим більш глибоке вивчення схожих реформ у другій половині XIX - початку XX ст. на прикладі українських південних земель в складі Російської імперії. Варто приділити також не малу роль саме правовим джерелам, бо саме на основі них відбувалися удосконалення роботи органів міського самоврядування.

Актуальність дослідження законодавчих джерел з історії міського самоврядування Півдня України другої половини XIX - початку XX століття зумовлено кількома чинниками, що мають як наукове, так і практичне значення.

По-перше, вивчення законодавчих джерел цієї епохи дає змогу глибше зрозуміти процеси становлення та розвитку місцевого управління в Україні, особливо в умовах соціально-економічних змін, індустріалізації та урбанізації. Міста Півдня України, такі як Одеса, Миколаїв, Херсон, стали важливими економічними та культурними центрами, і законодавчі акти того часу визначили їхню роль у формуванні інфраструктури, соціальних послуг та комунальних систем. Вивчення цих актів дозволяє дослідити, яким чином міське самоврядування адаптувалося до нових вимог, як регулювалися економічні, соціальні та культурні процеси в містах.

По-друге, аналіз законодавства цієї доби важливий для розуміння історії державного управління на українських землях під контролем Російської імперії. Зокрема, роль і функції місцевих органів влади у контексті обмеженої автономії та контролю з боку центральної адміністрації

дозволяють оцінити ефективність та обмеження міського самоврядування того часу.

По-третє, дослідження законодавчих джерел цього періоду має велике значення для сучасного розуміння процесів децентралізації та реформування місцевого самоврядування в Україні. Історичний аналіз законодавчих актів другої половини XIX - початку XX століття дозволяє виявити етапи розвитку правових норм, що регулюють місцеве управління, а також простежити їхній вплив на сучасні практики міського самоврядування.

Об'єктом дослідження є система міського самоврядування на Півдні України в другій половині XIX - початку XX ст.

Предметом дослідження є законодавчі джерела, які регулювали діяльність міського самоврядування Південної України у зазначений період часу.

Метою роботи є спроба проаналізувати вплив законодавчих джерел Російської імперії на історію міського самоврядування на території міст Півдня України.

Згідно зазначеної мети нашого дослідження варто виділити низку **завдань**:

- 1) Дослідження історіографії та джерельної бази;
- 2) Проаналізувати основні законодавчі джерела, що стосувалися міського самоврядування в даний період;
- 3) Розглянути, який вплив мали законодавчі джерела на міське самоврядування Півдня України;
- 4) Викласти, як українські підручники з історії відображають зазначену тему;
- 5) Визначити особливості законодавства на регіональному рівні Півдня України.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1870 - 1917 роки. Верхня планка зумовлена проведенням Міської реформи 1870 року за якою

створюються нові органи міського самоврядування. Дія всіх розглянутих законодавчих актів закінчується у 1917 році їхньою ліквідацією. Саме цим обумовлені хронологічні рамки нашого дослідження.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію трьох губерній Херсонської, Катеринославської, та Таврійської в межах адміністративно-територіального поділу досліджуваного періоду за винятком тієї частини Бессарабії, яка тепер є частиною Молдови.

Практичне значення дипломної роботи полягає в розкритті історичних аспектів еволюції місцевого самоврядування на Півдні України його правових аспектів та впливу на розвиток міст регіону. Результатом такої роботи може стати перегляд та аналіз досвіду функціонування місцевих органів управління в другій половині XIX – початку XX ст., що допоможуть удосконалити сучасну систему самоврядування та розробити стратегію розвитку міст в Україні.

Структура роботи включає вступ, чотири розділи, кожен з яких розділений на кілька підрозділів та висновок.

Апробація дослідження: участь у роботі Всеукраїнської науково-практичної конференції «Херсон 8.10». Херсон, 11 листопада 2024 року. Участь у роботі інформаційно-просвітницького проєкту «Місту герою від нескорених». Херсон, 12 листопада 2024 року. Прийняв участь у VIII Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених, аспірантів та студентів “Актуальні проблеми історії та археології: регіональний та глобальний вимір”.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ЗАКОНОДАВЧИХ ДЖЕРЕЛ

1.1 Історіографія дослідження

Історіографію дослідження законодавчих актів з історії міського самоврядування Півдня України в другій половині XIX – початку XX ст. можна розділити на декілька ключових етапів, що стосувалися змін в організації міської влади та впливу цих змін на соціально-політичний розвиток країни. Перший період вивчення охоплює період до революції 1917 р. Він пройшов кілька етапів, починаючи від обмеженого самоврядування до реорганізації міської адміністрації в середині XIX століття, і закінчився цей період захопленням влади більшовиками.

Одним із перших хто звернув свою увагу на історичний розвиток місцевого самоврядування став видатний український історик та археолог Володимир Антонович, який досліджував у контексті імперської влади історію адміністративно-територіального устрою України.

Варто також відмітити А. Скальковського, який у своїй праці “Хронологические обозрение истории Новороссийского края, 1731- 1823”²⁷ описуючи роботу у регіонах приділяв увагу саме генерал-губернаторствам і губернаторським адміністраціям. Він також був одним із перших хто розпочав тему вивчення міського самоврядування на території Півдня України.

У радянський період, дослідження міського самоврядування були обмежені ідеологічними рамками. Історики зосереджувалися на вивченні радянської системи управління, підкреслюючи її переваги та досягнення. Дослідження дореволюційного періоду часто мали критичний характер, акцентуючи увагу на класових суперечностях та недоліках попередніх систем управління.

З науковців, що вивчали Південь України в радянський період можна виокремити О. Дружиніну, коло наукових праць якої стосувалися Півдня України, вона довела, що Російська імперія приєднала до себе вже сформований регіон Північного Причорномор'я [10].

Радянська історіографія не могла відзначитися якоюсь об'єктивністю, адже вона формувалася у парадигмі радянської науки, що в свою чергу мала за мету висвітлення революційної боротьби пролетаріату проти буржуазії.

З набуттям незалежності в 1991 році українські історики отримали можливість вільно досліджувати різні аспекти національної історії, включаючи міське самоврядування. До прикладу, Константінова Вікторія Миколаївна займалася вивченням соціально-економічних джерел з історії міського самоврядування, а Лариса Цибуленко³¹ органами міського самоврядування та їх впливу на різні сфери життя міста. Одним із провідних дослідників цієї тематики є Олександр Вікторович Черемісін.

У своїй монографії «Міське самоврядування на Півдні України в 1785-1917 рр.» Олександр Черемісін проводить комплексний аналіз становлення та розвитку органів міського самоврядування в південних регіонах України. Дослідження охоплює період від провадження «Грамоти на права і вигоди містам Російської імперії» 1785 року до революційних подій 1917 року.

Особлива увага в монографії приділяється бюджетній політиці, господарській діяльності, соціальним ініціативам та забезпеченню міст.

Монографія базується на широкому колі архівних джерел, включаючи законодавчі акти, протоколи міських дум, кореспонденцію та інші документи того часу. Це дозволяє автору представити глибокий та об'єктивний аналіз розвитку міського самоврядування на Півдні України.

В. Шандра у своїй праці про губернії та їх особливі права, доходить до думки, що після того як Південь України було приєднано до складу Російської імперії, всі інші регіони втратили свою самобутність та особливість у розвитку.

Темі історії міського самоврядування на Півдні України не забули приділити своєї уваги і іноземні науковці.

Японський дослідник М. Кімітакі¹³ у своїй праці про генерал-губернаторства Російської імперії зазначає велику роль Півдня України, як в господарчому секторі, так як і військової бази флоту імперії.

В 2009 році в світ виходить праця американської дослідниці П. Герлігі “Європейське місто Чорномор’я. Очерки історії Одеси XIX ст” у якій авторка крім того, що зазначає, що найбільший приріст населення був саме в Одесі порівняно з іншими містами імперії, через його готельно-ресторанну систему, яка нічим не уступала європейським передовим курортам. А італійці навіть порівнювали Одесу з італійською Флоренцією. Лише чиновники мало приділяли уваги самому місту та його модернізації [5].

Іноземні дослідники розглядали Південь України, не тільки в контексті російському, а й вважали регіон загальноєвропейським.

1.2 Джерельна база законодавчих джерел

Варто зазначити, що через повномасштабне вторгнення Росії в Україну на даний момент неможливо повноцінно працювати з неопублікованими архівними даними, що є безумовною частиною наявної джерельної бази. Через грабунок Державного архіву Херсонської області російськими військовими ми не маємо доступу до великої кількості архівних матеріалів. Тому у нашому дослідженні ми вимушені звертатися лише до опублікованої частини джерельних матеріалів, які ми можемо знайти у вільному доступі.

Джерельна база дослідження Півдня України другої половини XIX–початку XX століття є надзвичайно багатою і різноманітною. Вона включає архівні матеріали, такі як звіти губернських і повітових адміністрацій, статистичні збірники, акти земських установ, документи, пов'язані з торгівлею та промисловістю, а також законодавчі акти, які регулювали економічні відносини, землеволодіння, соціальну та трудову діяльність. Звіти губернських адміністрацій і земств надають докладну інформацію про демографічну динаміку, стан сільського господарства, розвиток міст і соціальну політику.

Значний інтерес становлять особисті документи, зокрема щоденники, листування, мемуари учасників подій, які дають змогу дослідити суспільні настрої та особливості побуту тогочасного населення.

Важливим джерелом є періодика, що публікувалася в регіоні, особливо місцеві газети та журнали, які активно розвивалися в регіоні в другій половині XIX ст., та які висвітлювали актуальні питання суспільно-політичного, економічного та культурного життя. Ці матеріали є цінними не лише як джерело фактологічної інформації, а й як відображення громадської думки та соціальних тенденцій. В газетах і журналах публікували не лише офіційну інформацію, але й аналітичні статті, листи читачів їх суспільні настрої та політичні події.

Документальні джерела висвітлювали діяльність міських дум, їх специфіку взаємовідносин. Також ми маємо можливість побачити рівень депутатської ефективності з їхньої перспективи.

Члени міської думи під час своєї роботи використовували власні ділові документи, до прикладу: журнали засідань в яких міститься вся інформація про виділення коштів та порядок проведення засідань; звіти та доповіді; заяви і скарги, які стосувалися службовців та їх неправомірних дій.

У свою чергу, міське самоврядування поширювало друковані документи своєї роботи на суспільний загал. З цих документів ми можемо краще дізнатися про господарську діяльність, будівництво та розвиток виробництв міського самоврядування.

Таким чином, історіографія і джерельна база дають змогу створити комплексний портрет Півдня України як динамічного і багатогранного регіону в контексті імперської доби. Багатство джерельної бази і широта тематики забезпечують можливість глибокого і різнобічного аналізу історичного розвитку цього регіону.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перед тим як переходити до викладу основного матеріалу дослідження, необхідно визначитися з його основними термінами, зокрема це стосується таких понять як «законодавчі джерела», «місьцеве самоврядування» та «муніципалітет».

Законодавче джерело – це нормативно-правові акти, що встановлюють і регулюють порядок функціонування та організацію органів місцевого самоврядування, їхні повноваження, а також взаємодію з іншими органами влади та громадянами.

Значення законодавчих джерел полягає саме в тому, що вони становлять собою основу для всіх правових норм, що визначають характер взаємовідносин в усіх сферах життя суспільства [12].

Законодавчі джерела місцевого самоврядування включають основні законодавчі акти, такі як конституція, закони про місьцеве самоврядування, місцеві статути, постанови урядів, а також акти, які регулюють фінансові аспекти діяльності муніципалітетів.

Таким чином, законодавчі джерела є основою для розбудови та функціонування органів місцевого самоврядування, а також для визначення взаємодії між державними органами і органами місцевої влади, що важливо для розвитку демократичного управління на місцях.

Місьцеве самоврядування є складним правовим інститутом, який визначає організацію та функціонування органів влади на місцевому рівні, що відповідають за забезпечення інтересів громади в межах адміністративно-територіальних одиниць. Місьцеве самоврядування має на меті забезпечення автономії та самостійності громад, створення умов для розвитку місцевих ініціатив. Система місцевого самоврядування налічує: територіальну громаду,

виконавчі органи, міські, районні та обласні ради та органи самоорганізації населення [16].

У статті 140 Конституції України затверджено, що «місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України¹⁵».

В Українській радянській енциклопедії знаходимо таке пояснення поняттю місцеве самоврядування: «Місцеве самоврядування – одна з форм державного правління на місцях, що полягає в праві місцевих представницьких органів розв'язувати справи в межах, встановлених для них державою³⁰.»

Основою місцевого самоврядування є законодавче забезпечення, яке дозволяє місцевим громадам на законних підставах ухвалювати рішення, організовувати господарську діяльність, а також брати участь у виконання державних завдань, що мають відношення до місцевих умов.

Муніципалітет (від лат. – місто з правом самоврядування) – орган місцевого самоврядування населення у ряді країн³⁹. В більшій своїй частині складається з виборної колегії, яку очолює мер, бургомістра та чиновницько-виконавчого апарату. Муніципалітет відповідає за забезпечення соціальних, економічних та культурних потреб своїх громадян через управлінські функції. Головним джерелом бюджету є податки з місцевого населення.

У юридичному контексті муніципалітет є автономною структурою, яка має законні повноваження для управління ресурсами, розвитку інфраструктури, організації соціальних послуг і задоволення інших потреб своєї громади.

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ВПЛИВ ЗАКОНОДАВЧИХ ДЖЕРЕЛ НА МІСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ

3.1 Характеристика законодавчих джерел

Законодавчі джерела є важливим компонентом дослідження історичних, соціальних, економічних та політичних процесів. Характеристика законодавчих джерел передбачає аналіз їхнього змісту, структури, цілей, а також специфіки застосування.

Законодавчі джерела поділяються на кілька основних категорій, серед яких виділяють конституційні акти, законодавчі постанови, укази, інструкції та інші нормативно-правові акти. Вони формували правову основу для функціонування держави та регулювання різних сфер життя. У кожній категорії законодавчих джерел можна простежити специфічні риси, зокрема рівень деталізації норм, ступінь їхньої універсальності та спрямованість на розв'язання конкретних завдань [19].

Важливим аспектом характеристики законодавчих джерел є їхня структура. Як правило, законодавчі акти мають чітку внутрішню організацію, що включає преамбулу, основний текст, де прописуються норми й положення, та завершальні частини, в яких можуть міститися додаткові інструкції, зауваження чи рекомендації щодо застосування. Преамбула часто пояснює цілі прийняття акту та окреслює його значення в конкретному історичному чи політичному контексті. Основний текст включає положення, що регулюють конкретні сфери, а також механізми їх реалізації.

У дослідженні історії міського самоврядування Півдня України важливе місце займають законодавчі акти, які регулювали діяльність міських органів управління.

Закони Російської імперії, що стосувалися міського самоврядування на території Півдня України можна розділити на три групи: центральні, регіональні та міські. До центральних документів, що стосувалися всієї

території Російської імперії, можна віднести такі закони: Міська реформа 1870 року⁷ та Зміни до Міського положення 1892 року⁸. Регіональні документи – Закон про управління містами Новоросійського краю та Бессарабії (1853), Закон про державний контроль за діяльністю міських дум у порту Чорного моря (1894). До останньої групи міських документів можна віднести: «Міське Положення» 1863 року для міста Одеси, Закон про особливий правовий режим в Одесі (1905)²¹ та Закон про управління містами, що мають військове значення (1908).

16 червня 1870 року імператором Олександром II була затверджена реформа Міського положення, яка мала на меті замінити колишні органи міського управління новими – міською думою та міською управою, що були відповідальними за виконання розпорядчих функцій та виконавчих завдань. Розпочали роботу над реформою ще в 1840-х рр., тоді чиновники відряджалися в передові європейські країни для накопичення відповідного досвіду в роботі міського самоврядування.

Виборче право належало фізичним та юридичним особам, що мали у власності нерухомість у межах міста, на суму від 300 до 300 карбованців. Із цього ми можемо зробити висновок, що виборче право набули не більше 10% від населення міст Півдня України, однак на практиці їх було – 5%.

Однією з найбільших змін відбулася у фінансовій складовій міського самоврядування, коли було впорядковано формування бюджету та його витрат, які спочатку укладалися міською управою, а потім передавалися на розгляд комісією міської думи для подальшого затвердження.

Муніципальні установи відтепер звільнялись від прямої підзвітності Міністерству внутрішніх справ та губернським адміністраціям. Натомість міська управа мала укладати щорічний звіт по її діяльності та друкувати його у пресі [35, с.346].

Роботу над удосконаленням реформи міського самоврядування розпочали у 80-х рр. XIX ст., під керівництвом міністра внутрішніх справ І.

Н. Дурново та значно посилилась після затвердження Земського положення у 1890 році.

Майновий ценз був підвищений, що в свою чергу сприяло тому, що кількість виборців скоротилася до 5, а в деяких містах і в 10 разів.

Реформа 1892 р. позбавила виборних прав дрібну буржуазію, натомість посилила позиції власників нерухомості. На Півдні України спостерігалось таке явище, як тенденція втрати зацікавленості місцевими локальною політикою – що в свою чергу, призвело до втрати авторитету муніципальною владою. За статистики лише у м. Миколаєві за період з 1873-1896 р. назбиралось більше 60 заяв про відмову брати участь у виборах [35, с.247].

Було встановлено адміністративний нагляд за діями дум у вигляді державного органу – Присутствіє із міських справ в компетенцію яких входило контролювати самоврядування. Органи самоврядування не могли в жодному разі, за законом, не прийняти внесені Присутствієм зміни. Але на рівні закону, розгляд питань, які стосувалися бюджету ускладнювалися бюрократичними процедурами, що могли затягнутися до кількох місяців і зовсім не гарантували повної фінансової самостійності.

За постановами Положення 1892 р. посилювалася відповідальність за прийняті рішення з боку міських дум. Реформа призвела до збільшення контролю за органами самоврядування з боку держави, що можна трактувати бажанням держави мати більше контролю над самоврядування.

Одним із найбільших недоліків Міських положень було поєднання в повноваженнях міського голови головування і в міській думі і в управі, в свою чергу, місцеві комісії вказували про незручність цього поєднання в одній особі для двох зібрань, з яких одне контролює інше [33, с. 73].

У 1853 р. був підписаний Закон про управління містами Новоросійського краю та Бессарабії, в якому відзначалася висока зацікавленість Російської імперії в цьому регіоні через його вигідне географічне розташування. В містах південної України міські голови, а також

посадовці нижчих чинів не обиралися місцевими громадами, а призначалися центральною владою. Губернатори регулювали призначення ключових посадовців в міському самоврядуванні, міста також були зобов'язані погоджувати бюджети та витрати з представниками губернаторської влади. В плані економіки, закон мав допомогти міському самоврядуванню контролювати економічну активність в процесі експорту та у розвитку портових можливостей міст.

Був прийнятий у 1894 р. Закон про державний контроль за діяльністю міських дум у портах Чорного моря, зокрема, цей закон стосувався таких міст-портів, через які проходила велика частина зовнішньої торгівлі, як Одеса, Херсон, Миколаїв та інші міста.

За новим законом, державні органи отримували у своє розпорядження розширені повноваження у питаннях перевірки діяльності міських дум. Чиновники могли використовувати контроль за управлінням фінансами та землями, що належали місту.

Основна увага у законі приділяється питанню економіки та безпеки у портових містах. У фінансовому питанні передбачалося жорстке регулювання над бюджетами та витратами у містах, що забезпечувалося інтересами імперії.

30 квітня 1863 року було узгоджено Положення про громадське управління міста Одеси. Це положення стало одним із найперших кроків Російської імперії до розширення міської автономії регіонів. Згідно з повідомленнями офіційних представників міста, розроблені регулятивні норми були прогресивнішими навіть за Санкт-Петербурзький статут 1846 р., який послужив для них зразком [38 с.27].

Голосувати мали право всі чоловіки від 21 року, що мали нерухоме майно чи мали прибуток в 100 рублів. Таку можливість отримали 2657 осіб із 101 тис. населення. При виборі мера, якого обирали члени загальної ради,

кандидат повинен був мати цілих 25 років та мати у своєму розпорядженні нерухоме майно не дешевше 15 тисяч рублів.

Для міської думи одним із ключових завдань був розвиток у місті інфраструктури. Це питання включало в себе вдосконалення системи освітлення, ремонт міських доріг та розвиток водопостачання та роботи каналізації. Також міська дума відповідала за будівництво та ремонтні роботи лікарень, адміністративних установ та шкільних приміщень.

Крім питань інфраструктури міські думи займалися також благоустроєм міста: був ретельний контроль за санітарним станом міста, створювалися міські парки та проводилися прибирання вулиць від сміття. Оскільки Одеса була ключовим торговим, культурним та адміністративним центром, на неї покладалась роль «воріт» для взаємодії з міжнародною спільнотою.

Одеса стала однією із найгарячіших точок Російської імперії під час революцій 1905-1907, що була спричинена поразкою в російсько-японській війні. В місті почалися виступи робітників заводів та морських службовців, що в свою чергу викликало занепокоєння у влади, через важливість портового міста для імперії. Тому в 1905 році було ухвалено Закон про особливий правовий режим в Одесі. Було введено особливий правовий режим за яким, поліцейським та військовим було дозволено взяти частину функцій міського самоврядування, що в свою чергу, мало забезпечити стабільність та порядок в регіоні. Держава за законом дозволялося жорсткіше придушувати будь-які демонстрації використовуючи зброю проти демонстрантів. Крім цього було посилено цензуру у пресі, отримали обмеження профспілки та політичні організації. Цей закон був відповіддю на політичну нестабільність, що виникла внаслідок революційних виступів, і він створював умови для централізованого управління, зокрема в сфері безпеки і контролю за населенням.

В 1908 році був прийнятий Закон про управління містами, що мають військове значення до таких міст можна віднести Одесу, Миколаїв,

Севастополь та інші міста, що знаходилися на півдні України і мали доступ до моря.

Закон сприяв зменшенню повноважень міського самоврядування. Витрати пов'язані з військовими потребами були пріоритетними у вирішенні. Також проекти, що стосувалися інфраструктури та могли мати стратегічне значення мали більше шансів на прийняття.

Керування в таких містах передавалося військовим губернаторам, яким належали широкі повноваження, серед яких, це право вето та повне контролювання рішень органів міського самоврядування. Мали військові губернатори і свої прямі обов'язки, наприклад, забезпечення безпеки в містах та допомога в будь-яких питаннях армії та імперському флоту. Також військова адміністрація могла обмежити діяльність профспілок та громадських організацій, якщо вони могли вважатися небезпечними для функціонування та безпеки міста.

Таким чином, закони що регулюють міське управління Півдня України, відображають складну взаємодію між місцевими органами влади та центральною адміністрацією Російської імперії. Вони визначили не тільки правові рамки діяльності міських дум, а й спеціальні правові режими для стратегічного важливих міст, що відображали військові, економічні та соціальні потреби імперії на цих територіях.

3.2 Вплив законодавчих джерел на міське самоврядування

Законодавчі джерела другої половини XIX – початку XX століття суттєво вплинули на формування та розвиток міського самоврядування на Півдні України.

Одним із ключових документів, що вплинули на організацію міського самоврядування, стало «Міське положення» 1870 року. Воно заклало основу для створення виборних міських дум і управ, які отримали ширші повноваження в управлінні міськими справами. Згідно з положенням, міські думи відповідали за питання благоустрою, торгівлі, освіти, охорони здоров'я.

Водночас законодавство визначало чіткі межі самостійності міського самоврядування. Попри розширення прав місцевих органів, центральна влада зберігала значний контроль над їхньою діяльністю. Міські думи і управи підпорядковувалися губернаторам, які могли втручатися в їхні рішення та зупиняти ті, що вважалися суперечливими з імперськими інтересами. Це обмежувало автономність міського самоврядування і часто перетворювало його на інструмент виконання державної політики [14].

Особливістю впливу законодавчих джерел на міське самоврядування Півдня України було врахування специфіки регіону. Південні міста, такі як Одеса, Миколаїв, Херсон, мали значний економічний потенціал завдяки розвитку торгівлі, портової інфраструктури та промисловості. Законодавство, що регулювало діяльність міських органів, сприяло розвитку цих галузей, зокрема через надання пільг підприємцям, стимулювання інвестицій і підтримку міських ініціатив з благоустрою.

Законодавчі обмеження і централізація влади створювали певні виклики для ефективності міського самоврядування. Рішення, ухвалені місцевими органами, часто залежали від схвалення вищих адміністративних інстанцій, що затримувало впровадження змін. Крім того, недосконалість законодавчих норм і обмежені фінансові ресурси перешкоджали реалізації багатьох міських програм.

Реформа міського самоврядування 1892 року стала ще одним важливим етапом у розвитку місцевої влади. Вона внесла зміни до виборчої системи, посиливши майновий ценз і звузивши коло виборців, що фактично передало управління містами в руки заможних верств населення. Це вплинуло на соціальну структуру міських дум, які дедалі більше відображали інтереси підприємців та великих землевласників.

Законодавчі акти сприяли розвитку інфраструктури міст. Програми з розвитку комунального господарства, освітніх закладів, медичних установ і покращення умов для мешканців міст активно підтримувалися через міські бюджети. Муніципалітети беруть на себе відповідальність за будівництво та ремонти різнопрофільних будівель в тому числі бібліотек, театрів та адміністративних будинків, займаються освітленням вулиць та дивляться, щоб не порушувались санітарні умови в місті. Законодавчі джерела також стали основою для реформування міського транспорту, доріг і комунальних мереж, що значно покращило якість життя в містах Півдня України.

Щоб краще зрозуміти, як законодавчі акти сприяли покращенню або навпаки погіршенню життя звичайних жителів міст, потрібно звернути увагу на такі галузі життя як освіта, медицина та фінансова система, бо саме завдяки ним, ми можемо зрозуміти в яку сторону змінилося життя містян.

Документи, що регулювали міське самоврядування на Півдні України в період Російської імперії, мали великий вплив, оскільки ці закони встановлювали структуру місцевої адміністрації та визначали основні напрямки управління, надаючи міським органам певні повноваження для вирішення питань у різних сферах соціальної інфраструктури. Однак ці повноваження залишались обмеженими в рамках загальної політики Російської імперії, що зумовлювало певні труднощі для розвитку місцевих систем освіти, фінансів та медицини.

Медична політика. До проведення реформи 1870 р. медичне обслуговування по всій Російській імперії було в підпорядкуванні Приказам

громадської опіки, які були ще засновані під час правління Катерини II у 1775 році. Прикази діяли автономно та займалися забезпеченням та утриманням лікарських установ. На Півдні України був створений єдиний комплекс в склад якого входила лікарня, притулок та будинок для психічно хворих пацієнтів [4 с. 26-28].

Дозволити собі скористатися послугами лікарських установ Приказу могли лише жителі міста, які могли собі дозволити заплатити високу ціну за надані лікарські послуги. Також більшість людей відлякував контингент, який населяв комплекс, а саме повії, безпритульні та арештанти. Ще однією проблемою була нестача кваліфікованих спеціалістів, яких постійно не вистачало.

Одним із обов'язкових заходів міського самоврядування на Півдні України була організація карантинних зон, основною функцією яких було стеження за тим, щоб холера не потрапила в місто.

Фінанси на медичну допомогу надходили з державної бюджету, з надання послуг приватним особам та з пожертв.

Міські думи також мали повноваження у сфері охорони здоров'я, однак їх роль у медичній політиці Півдня України була більш обмеженою, ніж у інших сферах. Закони, такі як Міське положення 1870 року та Міське положення 1892 року, передбачали, що місцеві органи повинні були організовувати медичне обслуговування для населення, будували лікарні та амбулаторії, проте частина таких ініціатив зависла через нестачу коштів у міському бюджеті.

Після проведення реформи 1870 року в містах Півдня України приміських думах створювався санітарно-медичне відділення до складу якого входив санітарний лікар, помічник та писар. Головними обов'язками відділення було ведення медичної статистики, звітності, ретельний догляд за лабораторіями, аптеками та кладовищем [34].

У 1892 р. на основі 112 статті Міського положення, самоврядуванню міст надавалась можливість залучати до роботи попечителів із міського населення для покращення санітарного стану. Попечителі виконували в основному фінансово-контрольні функції, також їм надавалися медико-поліцейські інструкції, що прирівнювало їх до працівників поліції. Але через невелику зарплатню в районі 25-30 крб., робота не мала великого попиту серед населення.

Південь України сильно страждав через хвороби та поганий санітарний стан, до прикладу в Херсонській губернії була забруднена річка Дніпро в яку стікали відходи з промислових підприємств, у вуличному пилі науковці знаходили третину речовин, що могли викликати епідеміологічні захворювання. В бідних районах міста, де панувала антисанітарія, були частими спалахи тифу, дифтерії та малярії. На початку XX ст. шляхом реформування житлово-комунальної системи, багато соціальних хвороб було подолано, а коли з 1907-1913 рр. з міського бюджету почали більше фінансувати медичну галузь, кількість хворих зменшилась, а лікарі почали отримували більші оклади.

Медична система Півдня України була здебільшого зосереджена на наданні допомоги на нижчому рівні, наприклад, у вигляді амбулаторій та лікарів загальної практики, але медичні послуги для бідних верств населення залишались недоступними через високу вартість.

Освітня політика. Згідно з Міським положенням 1870 року та Міським положенням 1892 року, міські думи отримали повноваження щодо розвитку освіти в містах, однак їхні можливості були обмежені. Основним завданням місцевих органів влади було забезпечення доступу до початкової освіти для всіх громадян, але значна частина міських бюджетів спрямовувалась на утримання військових та поліцейських структур. Тому інвестиції в освіту часто ставали недостатніми для того, щоб задовольнити потреби швидко зростаючого населення.

Після реформи 1870 року збільшується активна діяльність міського самоврядування в питаннях освіти. Починають відкриватися щороку нові заклади навчання та виділяються кошти на ремонти бібліотек. Кількість людей, що хочуть приймати участь в навчальному процесі збільшується порівняно з дореформеним періодом [17 с.107]

Одними з основних ініціаторами відкриття закладів освіти на Півдні України ставали міські голови. У кожному муніципалітеті були власні індивідуальні особливості, які відрізнялися від їх сусідів.

Міське самоврядування на півдні України було обмежене в можливості встановлювати самостійні освітні програми, оскільки основний контроль зберігала центральна влада. Проте, у великих містах, таких як Одеса, міська дума могла ініціювати проекти з розвитку початкових шкіл, а також підтримувати діяльність вищих навчальних закладів, таких як Новоросійський університет. Водночас, через обмеження в фінансах, таких як недостатні субсидії, розвиток шкіл і університетів не завжди відповідав потребам населення.

Фінансова політика. Міські думи мали важливі функції в галузі фінансів, такі як збір податків, бюджетне планування і витрати на містобудування. Міське положення 1870 року дало місцевим органам влади повноваження стягувати податки з власників нерухомості та підприємців, що дозволило забезпечити фінансування для розвитку інфраструктури, благоустрою та комунальних послуг. Міським думах надавалась можливість за потреби компенсувати нестачу в бюджеті продажем рухомого та нерухомого майна. Також за новим Положенням було затверджено, що питаннями бюджету більше не займалося Міністерство внутрішніх справ, а весь цей тяжкий тягар падав на плечі міського самоврядування. Проте центральна влада продовжувала зберігати значний контроль за витратами, обмежуючи фінансування з бюджету для місцевих органів, що знижувало ефективність управління в містах.

Фінансова та торгівельна промисловість, а також добре географічне розташування стали основною причиною швидкого економічного зростання міст Півдня України, які стали центрами зовнішньої торгівлі європейської частини Російської імперії.

Цікавим явищем на території міст Півдня України було використання спеціальних та додаткових податків, які було дозволено муніципалітетам збирати Міськими положеннями 1870 та 1892 рр.. До спеціальних податків відносилися акцизи на алкогольні напої, на перевізників, на кораблі, які заходили в порти, на таверні, який сягав 6% від прибутку, на розваги (театральний податок), на коней та на нерухомість, всі ці податки йшли на міську інфраструктуру та на її покращення. Хоча вони не були великими, але сильно били по кишені звичайним жителям міст і погіршувало їхнє економічне становище [37 с. 61-63].

1 травня 1877 року в силу вступав закон, який мав назву « мито і збір з цивільних справ, які розглядаються мировими установами», за яким накладався спеціальний податок у всіх містах, де працювали мирові суди на їх утримання.

Саме з спеціальних та додаткових податків формувалася майже половина міського бюджету міст Півдня України, а через вдале географічне розташування міст найбільше податків збирали саме з портових міст.

У великих портах, таких як Одеса та Севастополь, прибутки від торговельної діяльності дозволяли фінансувати деякі проекти в міських бюджетах, однак більшість фінансування для розвитку міських послуг здійснювалась за рахунок субсидій з центрального уряду. Міські бюджети часто були недостатніми для задоволення всіх потреб місцевих громад, особисто в умовах економічної кризи або соціальних заворушень.

Міські самоврядування отримували вагому фінансову допомогу від держави. Отриманні позики не мали терміну сплати та були безвідсоткові, і сягали в основному 7% від прибутків [36 с. 19].

Підсумовуючи, можна сказати, що в результаті проведених реформ у другій половині XIX ст.. міське самоврядування отримало більше незалежності у фінансовій системі. Одним із головних надбань реформ стало отримання муніципальної власності, що в свою чергу, дало можливість вільно проводити підприємницьку діяльність. Було ліквідовано губернський комітет, який займався справами прибутків та витрат. Прибутки міст зростають порівняно з дореформеним періодом, але їх до сих пір не вистачає на нагальні проблеми такі як каналізаційна система, також не вистачає ресурсів на повну електрифікацію міст, тому муніципалітети змушені були брати кредити.

РОЗДІЛ 4

ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ

Тема законодавчих джерел з міського самоврядування в зазначений період часу в українських підручниках з історії знаходить своє відображення в контексті реформ Олександра II, які проходили в період 60-70-хх років XIX ст. Шкільна система вивчення історії в Україні переважно будується за лінійним принципом, тому дана тема вивчається в 9 класі, коли відбувається перехід від «раннього Нового часу» до нового періоду історії «Нова історія», що охоплює повністю XIX ст. і триває до 1914 року, коли розпочинається Перша світова війна.

Для проведення дослідження з висвітлення теми законодавчих джерел з історії міського самоврядування ми вибрали 4 підручники різних авторів з історії України для 9 класу починаючи підручником Турченко, Мороко за 2004 рік закінчуючи новітнім підручником з поглибленим вивченням історії 2022 року.

В шкільному підручнику Ф.Г. Турченка та В.М. Мороко 2004 року²⁹, темі реформи міського самоврядування 1870 року приділений окремий розділ. Автори порівнюють результати міської реформи з проведеною на 6 років раніше Земської реформи (1864) та вважають, що її результати були такі ж позитивні, а саме в плані розбудови медичної системи, коли кількість лікарень почала збільшуватися, та в плані освіти, коли почали більше виділяти грошей на будівлю шкіл, бібліотек та ремонт вже старих закладів освіти.

О. Реєнт та О. Малій у своєму підручнику для 9 класу²³ 2009 року поміщають міську реформу 1870 року, висвітленню якої вони виділяють один абзац, разом до судової, військової та освітньої реформи. Порівняно з підручником за 2004 рік, тут автори більше приділяють уваги посаді

губернатора та його обов'язкам. Також вони відзначають зацікавленість буржуазних кіл суспільства до нової реформи, яка давали їм нові можливості.

В підручнику Стрункевича 2017 року²⁸, автор наголошує на обмеженому характері реформи та на соціальній нерівності, коли перевагу в думках мали представники великої та середньої буржуазії. З плюсів автор відзначає явний крок до демократизації російського суспільства та роботу органів міського самоврядування, які дбали про благоустрій міст.

У підручнику 2022 року з поглибленого вивчення історії авторства Гісем та Мартинюк⁶, автори поміщають в один розділ до міської, земської та фінансову реформи. Відзначається важливий факт, що в містах самоврядування перестало бути становим і трансформувалося в безстанове. Також автори не забувають вказати кому саме надавалося виборче право та з якого віку. Підсумовуючи, вони доходять до висновку, що реформа мала позитивне значення через те, що старі органи влади замінювалися іншими на принципі майнового цензу.

Якщо розглядати іноземні підручники, то потрібно звернути увагу на російські шкільні підручники і як вони описують реформи міського самоврядування. Під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну, нам конче необхідно розуміти, як працює шкільна система в нашого супротивника, тим паче, з історії, бо саме ці підручники стають локомотивом у пропаганді. Підручники з історії в Російській Федерації для 9 класу темі реформ міського самоврядування виокремлюють в окремий підпункт реформ, а сама глава має назву “Эпоха великих реформ в России 1860 - 1870-е гг.”. В підручниках добре висвітлена тема виборів і розписано хто в яку курію відносився за своїми статками та місцем у суспільстві. Також увага акцентується в підручниках на те, що саме в 1870 році в центральних губерніях з'являються органи міського самоврядування, а в інших регіонах імперії вони проходять пізніше, тим паче на міста Польщі, Середньої Азії та Фінляндії реформа не поширювалась. У розділі “Робота з джерелами”

представлений уривок з Міського положення 1870 року для опрацювання, на жаль, в українських підручниках така можливість роботи з цим документом відсутня [1, 18].

В підручниках з історії держави і права України для здобувачів вищої освіти справи з висвітленням теми міського самоврядування розкритті вже набагато краще. До прикладу, в підручнику Середи²⁵, автор звертає спочатку увагу на проблеми дореформенної системи міського самоврядування, а саме на бюрократизмі, недопущенні до управління нових людей з інших верств населення, корупції та на нероздільності повноважень міської адміністрації. Під час огляду реформи 1870 року автор виділяє компетенцію на яку розполягало міське управління та на недоліки реформи з яких варто відзначити такі, які раніше не висвічувалися в шкільних підручниках, а саме: низьке відвідування засідань гласними, позбавлення жінок приймати участь у виборах та усунення незаконно владою небажаних для себе службовців, що перейшли їм дорогу.

Хрестоматія Історії держави і права 2021² року, не дає нам конкретної інформації на рахунок реформи 1870 року, а навпаки пояснює на що потрібно звернути увагу при вивченні цієї теми, крім того, що хрестоматія звертає свою увагу на Міське положення 1870 року, вона також дає нам пояснення за якої причини відбулася контр-реформа 1892 року.

Проаналізувавши зазначені підручники з історії можна помітити їхні недоліки, такі як:

- обмежений контекст, коли майже не згадується вплив реформи на процеси економічні чи соціальні, чи як вона вплинула на життя звичайних жителів міст;
- поверхневий виклад інформації з недостатньою кількістю уваги до специфіки різних регіонів, де відбувалися реформи;
- відсутня робота з текстом документів

Підсумовуючи, можна сказати, що підручники з історії України обмежуються коротким описом, частіше за все одним абзацом, міської реформи 1870 року та загальних її наслідків, не вдаючись у подробиці як реформа впливала на різні сфери життя міста. Про контр-реформу 1892 року в підручниках зовсім не згадується.

Авторам підручників з історії варто більше приділяти часу темі міського самоврядування, насамперед міській реформі 1870, на розкриття якої не виділяється більше одного абзацу, хоча це не був лише вияв самоврядування на місцях, але й демократична реформа, що сприяла збільшенню автономії в регіонах.

ВИСНОВКИ

Законодавчі джерела міського самоврядування другої половини XIX – XX ст. стали важливим етапом у розвитку місцевої влади в Російській імперії та на Півдні України. На прикладі законодавчих актів можна прослідкувати, яких змін зазнав Південь України у напрямку автономії місцевої влади та демократизації міського самоврядування. Саме завдяки високому економічному розвитку, зокрема активної торгівлі через порти, міста Півдня України потребували міського самоврядування, яке могло ефективно справлятися з проблемами міст, не звертаючись за допомогою до столиці імперії.

Вивченням історії міського самоврядування та їх законодавчих актів на Півдні України займалися багато науковців, можна виділити А. Скальковського, який один із перших розпочав вивчення міського самоврядування на півдні України. Після радянської окупації України, всі дослідження з міського самоврядування були обмежені ідеологією правлячої партії, але вже після здобуття незалежності ці знання втратили політичну зааганжованість. З сучасних дослідників варто відмітити, монографію О. Черемісіна “Міське самоврядування на Півдні України в 1785-1917 рр.” в якій автор проводить комплексну роботу по аналізу бюджетної, медичної, освітньої політики, господарській діяльності та соціальним ініціативам по забезпеченню міст півдня України.

Крім вітчизняних дослідників варто також відмітити іноземних науковців, що займалися вивченням Півдня України. Це японський дослідник Кімітакі, що виокремив роль Півдня України, як важливого регіону військового так і господарського гатунку Російської імперії, та американська дослідниця Герлігі, що написала працю про Одесу та наголосила про те, що місто є насамперед європейським та зрівняло Одесу з італійською Флоренцією.

Хоча через повномасштабне вторгнення Росії в Україну багато джерельних матеріалів було втрачено, до прикладу, було пограбовано російськими військовими Державний архів Херсонської області, в нас ще залишаються джерела, що опубліковані у вільному доступі в інтернеті.

Джерельна база дослідження є надзвичайно різноманітною від архівних матеріалів: звіти роботи губернських адміністрацій, акти земських установ до епістолярної спадщини. В цей час популярність набирають періодичні видання такі як газети та журнали, що висвітлювали життя в місті. Також міське самоврядування поширювало друковані документи своєї роботи.

Отже, історіографія та джерельна база дають нам можливість краще простежити та проаналізувати історичний розвиток Півдня України в другій половині XIX - на початку XX ст.

Ключовим законодавчим актом стало «Міське положення» 1870 року, в якому вперше було прописано створення системи міських дум та міських управ. За актом було надано певну автономію міст у вирішенні таких питань міського самоврядування як економіка бюджетів та витрат, освітня та соціальна політика.

Після реформи, влада в самоврядуванні південноукраїнських міст перейшла до фінансово-торгівельно-промислових верств населення. Оскільки становий ценз був замінений майновим. З цього виходить, що міське самоврядування було доступне тільки тим верствам населення, які могли собі це дозволити, а більшість населення ніяк не могли вплинути на роботу місцевої влади.

Реформа місцевого самоврядування не змогла виправдати очікувань у злагодженій та ефективній роботі міських управ та дум, через що криза взаємин між державними органами та самоврядуванням не зникла.

Одеса стала ключовим містом на Півдні України, її економічна та військова міць могла посперечатися з Москвою та Санкт-Петербургом. Саме це місто отримало Положення про громадське управління в 1863 році, яке

було прогресивніше за столицю імперії, статут якої послугував зразком для написання Положення про Одесу.

Вже в 1892 році нове Положення збільшило контроль за міським самоврядуванням з боку держави порівняно з 1870 роком. Майновий ценз був значно підвищений, що призвело до скорочення кількості виборців в 5-10 разів.

Положенням 1892 року посилювалась відповідальність за рішення міських дум, що свідчило про бажання держави активніше контролювати самоврядування. У результаті проведеної реформи фінансова самостійність міст була суттєво обмежена.

На Півдні України міське самоврядування давало можливість місцевим підприємцям брати участь у вирішенні своїх нагальних питань в області економіки, що в свою чергу сприяло розвитку суднобудування в місті Миколаїв та торгівлі в Одесі. Крім цього міське самоврядування займалося регулюванням торговельної діяльності, будівництвом доріг, шкільних установ та інших інфраструктурних будівель.

Початок ХХ ст. стало періодом суттєвих політичних потрясінь та соціальної напруги у багатьох верствах населення Російської імперії. Поштовхом для цього стала революція 1905-1907 років. Хоча протести призвели до деяких змін у Положенні 1892 року, коли влада була змушена піти на деякі поступки в питаннях міського самоврядування, але вони були незначними, і після революційних подій всі зміни були згорнуті.

Одним із найбільших осередків революційних заворушень та страйків робітників стала Одеса. Імперська влада всіма способами хотіла придушити будь-які волевиявлення народу, тому в 1905 році був ухвалений Закон про особливий правовий режим в Одесі, за яким у місті військові та поліцейські отримували права депутатів міського самоврядування, що дозволяло їм вести вогонь по протестувальникам, також у місті вводилася цензура і були заборонені будь-які профспілки.

Вплив законодавчих актів на міське самоврядування можна простежити в таких галузях як медицина, освіта та фінанси. Лікуватися в лікарнях було дуже дорого, тому лікарські послуги були не по кишені бідним верствам населення, що становили більшість населення всього міста. Тому в містах Півдня України були частим явищем епідемії, які були визвані поганим санітарним станом міста та забрудненням річок промисловими заводами, що зливали весь непотріб у водойма. На початку XX століття ситуація в медицині покращилась через збільшення фінансування з міського бюджету.

На освітню систему, після проведення реформи 1870 року почали більше виділяти грошей з бюджету, почали відкриватися нові заклади освіти, ремонтувати старі. Але виділених коштів бракувало, щоб покрити всі потреби населення у навчанні.

Реформи міського самоврядування добре сприяли фінансовій системі. Одним із головних досягнень стала можливість проведення вільної незалежної підприємницької діяльності. Якщо порівнювати з періодом до реформ, то прибутки міст збільшуються, але їх все рівно не вистачає для проведення електрифікації та каналізації у містах Півдня України.

Темі законодавчих джерел з історії міського самоврядування в шкільній програмі приділяється не багато уваги. У загальноосвітніх підручниках зазначається лише те, що південний регіон відіграв одну із важливих ролей в економіці Російської імперії, завдяки своїм морським портам, що стали важливою ланкою в торгівельній політиці країни. Учням подають лише загальну картину становлення самоврядування але ніяк не розкривають особливості роботи міського самоврядування на Півдні України. Підручники з історії обмежуються лише коротким екскурсом в тему реформи та її наслідків.

Напрочуд, в підручниках Російської Федерації, яка веде проти України не тільки бойові дії, а й гібридну війну із повною пропагандою своїх громадян, починаючи із школи, міська реформа 1870 року виділена в

окремий підрозділ і входить у параграф “Эпоха великих реформ в России 1860 - 1870-е гг.”. Крім кращого висвітлення даної теми в російських підручниках надається завдання “робота з джерелами”, де учні опрацьовують уривок з тексту Міського положення 1870 року.

Тому авторам підручників з історії потрібно більше звертати своєї уваги на питання про міське самоврядування, бо саме ці закони давали більше прав на автономію та децентралізацію регіонів від столиці Російської імперії, та були явним кроком до демократизації.

Регіональна специфіка Півдня України мала свої відмінності від інших міст імперії. Варто зазначити економічне значення міст-портів, у першу чергу Одеси, що мала статус Порто-Франко. Південна частина України вирізнялася значною кількістю іноземних капіталістів, що мали свій вплив на органи міського самоврядування. Населення міст було багатонаціональним, переважали росіяни та українці, але також було багато євреїв, греків, болгар та німців. Міста Севастополь та Миколаїв через розташування в них чорноморського флоту та військових баз мали особливий режим управління.

При всіх обмеженнях, що ставила влада у виборчі права, міське самоврядування принесло на Південь України важливі зміни, що допомогли регіону не тільки в сфері економіки, а й в процесі модернізації міст південної України, які відіграли важливу роль для всієї Російської імперії.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Арсентьев Н.М., А.А. Данилов, А.А. Левандовский, А.Я. Токарева История России. 9 класс. Учеб. для общеобразоват. организаций. В 2 ч. Ч.1 - М. : Просвещение, 2016. 160 с.
2. Бурдін М.Ю., Логвиненко Є.С., Логвиненко І.А. Історія держави і права України : хрестоматія практикум; за заг. ред. О.М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. 890 с.
3. Вовк О.Й. Пам'ятки муніципального права України: Положення про громадське управління міста Одеси 1863 року. Теорія та історія Держави і права; Історія політичних і правових учень. 2020. №4. С. 3-9.
4. Герасименко М.В. Черемісін О.В. Становлення та розвиток земської медицини Півдня України (60-90-ті роки ХІХ ст.) : монографія. – Херсон : вид-во ФОП Вишемирський В.С., 2019. 200 с.
5. Герлиги П. Европейский город Черноморья. Очерки истории Одессы ХІХ в. / П. Герлиги. - Одесса : Изд-во "Optium", 2009. 323 с.
6. Гісем О.В., Гісем О.О., Мартинюк О.О. Історія України підруч. для 9 кл. з поглибленим вивченням історії закладів середньої освіти Видавництво «Ранок» 2022. 262 с.
7. 1. Городовое положение 16 июня 1870 г. Полное собрание законов Российской империи. СПб.: Тип. 2 отд. Е. И. В. Канцелярии, 1873. Собр. 2. Т. XXXXV. Отд. 1. С. 820–839
8. Городовое положение 11 июня 1892 г. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3. СПб: Тип. 2 отд. Е. И. В. Канцелярии, 1893. Т. XII. С. 430–456
9. Дорошева А. О. Самоврядування в приморських містах півдня України у другій половині ХІХ ст. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2014. №41.

10. Дружинина Е. И. Кючук-Кайнарджийский мир (его подготовка и заключение). М.: Наука. 1955. 267 с.
11. Євтушенко О.Н. Місцеве самоврядування в Україні : теорія та практика становлення : [навчальний посібник] / О.Н. Євтушенко, Т.В. Лушагіна. Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2013. 316 с.
12. Я. С. Калакура, І.Н. Войцехівська, С.Ф. Павленко Історичне джерелознавство: підручник – К.: Либідь, 2003. 488 с.
13. Кимитиакі М. Генерал-губернаторства в Російській імперії: от етнічного к просторовному підходу / М. Кимитиакі // *Ab imperio/* Казань, 2004. С. 456 - 457.
14. Константинова В.М. Урбанізаційні процеси на півдні України (друга половина ХІХ - початок ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / В.М. Константинова. Донецьк, 2011. 40 с.
15. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
16. Кубійда В.С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування: Монографія. К.: МАУП, 2004. 432 с.
17. Кузнецова В.В. Черемісін О.В. Місце освіти в діяльності місцевого самоврядування.
18. Ляшенко, Л.М. История России : ХІХ - начало ХХ в 9 кл. : учебник М. : Дрофа, 2016. 351 с.
19. Панкєєв О. С. Наративні джерела з історії чиновництва Південної України другої половини ХVІІІ століття // Наукові записки: збірник праць молодих вчених та аспірантів. Київ, 2012. Т.24. С. 209-226
20. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Санкт-Петербург: В Типографии II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1866. Том XXXVIII: Отделение первое. 1863. От №37827-38621. 940 с.

21. Положение об общественном управлении г. Одессы 30 июня 1863 г. // Полное собрание законов Российской империи. СПб. : Тип. 2 отд. Е. И. В. Канцелярии, 1866. Собр. 2. Т. XXXVIII. Отд. 1. С. 403–412.
22. О.І. Пометун, Г.О. Фрейман. Методика навчання історії в школі К.: Генеза, 2006. 328 с.
23. Рєєнт О. Малій О. Історія України: 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / К.: Генеза, 2009. 240 с.
24. Рябінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.
25. Середа А.М. Історія держави і права України. Частина І: навчальний посібник. Запоріжжя : ФОП Зеленкевич Л. П.; Суми : Університетська книга, 2010. Ч.1. 332 с.
26. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
27. Скальковский А. Исторические обозрение Новороссийского края / Журнал Министерства Внутренних Дел 1836. №11. Ч.22. 504 с.
28. Стрункевич О.К. Історія України: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч.закл. К: Грамота, 2017. 240 с.
29. Турченко Ф.Г., Мороко В.М. Історія України. Кінець XVIII – початок XX століття: Підруч. Для 9 кл. загальноосв. Навч. Закл. К.Генеза, 2004. 424 с.
30. Українська Радянська Енциклопедія URL: https://leksika.com.ua/15230504/ure/mistseve_samovryaduvannya
31. Цибуленко Л. О. Діяльність органів самоврядування Одеси, Миколаєва, Херсона щодо формування і розвитку муніципальної земельної виробничої власності в XIX - на початку XX століть: дис... канд. іст. наук 07.00.01 / Лариса Олександрівна Цибуленко. Дніпропетровськ, 2001. 180 с.
32. Цибуленко Л.О. Органи самоврядування Одеси, Миколаєва і Херсона у розвитку транспортних систем півдня України у другій половині XIX – на

початку XX століття. Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. 1999. №7

33. Черемісін О. В., Варнавська І. В. Конструювання децентралізованого місцевого самоврядування на півдні України в кінці XVII – початку XX ст. URL:

https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=Bq8JVMQAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=Bq8JVMQAAAAJ:zA6iFVUQeVQC

34. Черемісін О.В. Історичні умови організації місцевим самоврядуванням Херсона медичної допомоги населенню в кінці XVIII – початку XX ст. / О.В. Черемісін // Краєзнавство : науковий журнал. К. : Вид-во «телесик», 2011. Вип.2. С. 138-147.

35. Черемісін О. В. Міське самоврядування на Півдні України в 1785–1917 рр. Херсон: «Олді-плюс», 2017. 581 с.

36. Черемісін О.В. Міські бюджети півдня України в 1870-1917 рр.

37. Черемісін О.В. Спеціальні та додаткові податки з міського населення півдня України у 1870-1917 рр.

38. Шевчук Я.В., Шершенькова В.А. Органи влади та управління Одеси на початку її заснування. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки №4 Том 1. 2020 С. 23-28

39. Шемшученко Ю.С Юридична енциклопедія